

istanbul

SOYLULAŞTIRMA

*EFE KORKUT KURT

FOTOĐRAFLAR:

**ONUR AYNAGÖZ

Türkiye 80 darbesi ve beraberinde taşıdığı neo-liberal ekonomik ve siyasal politikalar süreci ile derin bir tarihsel kırılma yaşayarak kendisini çok yönlü sosyal ve sınıfsal sorunların ve değişkenlerin içinde buldu. Bu sürecin yarattığı anomi (1) toplumda travmatik düzeyde etkiler yaratırken, diğer taraftan ülkenin etkinliği artarak yükselmekte olan küresel sisteme entegrasyonu hızlandı. Bu entegrasyon, küresel düzeyde yaşanan birçok olgunun bir kısmı ileri kapitalist ülkelerin ardından, kimilerinin ise neredeyse eşzamanlı olarak Türkiye’de benzer şekillerde yaşanmasını beraberinde getirdi. Bu olgulardan bir tanesi İngilizce’si “gentrification” olan ve Türkçe karşılığı konusunda tam bir uzlaşmanın sağlanamamakla birlikte yaygın olarak “soylulaştırma” diye tanımlanan bir kentsel dönüşüm türüdür. Soylulaştırma genel anlamda tarihi niteliği olan, zaman içinde niteliksizleşmiş ve düşük gelir düzeyindeki grupların yaşadığı (bazılarının kabaca çöküntü alanları olarak adlandırıldığı) bölgelerin sosyal yer değiştirmeler ile daha yüksek sınıfların yerleşmesi ve rehabilite edilmesi sürecidir.

Süreç, itici dinamiklerini neredeyse tümü ile sosyal bir devrimden aldığı için kentsel dönüşüm ile ilgili birçok konuda bilinçli veya bilinçsiz olarak basit bir fizikmekansal rehabilitasyon veya kentsel planlama/tasarım konusu olarak basitleştirilerek toplumsal boyutun hasıraltı edildiği veya ikinci plana itildiği durumlara oranla kendisini daha çarpıcı olarak gözler önüne sermektedir. Zaten bu yüzden Türkçe karşılığı konusunda olgunun çok farklı boyutlarına vurgu yapan farklı tanımlamalar getirilmektedir: mutenalaştırma, seçkinleştirme, burjuvalaştırma, nezihleştirme, ehlileştirme, soylulaştırma ve kimi zaman daha da alaycı ifadeler ile kibarlaştırma, jantileştirme...

Dünya’da ilk olarak Birleşik Devletler’de ve İngiltere’de 60’ların ortalarında ortaya çıkan olgu, İstanbul’da 80’ler ile birlikte başladı. İlk olarak Kuzguncuk, Ortaköy’de daha sonra hızla Beyoğlu’nda Cihangir, Galata, Tünel’de, UNESCO’nun girişimleri ile Fener, Balat’ta ve kısmen de olsa diğer tarihi dokuların olduğu merkezi bölgelerde devam etmekte. Elbette soylulaştırma süreci dünyanın farklı yerlerinde kendi içlerinde farklılıklar taşıdığı gibi, İstanbul içerisinde de farklı bölgelerde farklı biçimler almaktadır. Fakat her ne kadar bazı farklılıklardan bahsederek edelim, soylulaştırma olgusunun kürselleşmenin genel etkileri ile günümüz ekonomik sisteminin ve bu sistemin güncel sınıfsal ve toplumsal dinamikleri ile oluştuğunu ve bu açıdan da ortak bir bağlamının olduğunu ortaya koymak, olgunun geniş perspektifli, tarihsel sürecin bir parçası olarak ele alınışına imkan vermesi açısından önem taşımaktadır.

Sanatçılar, Bohem Burjuvalar ve Kültürel

Sermayenin Artan Gücü

İleri kapitalist ülke kentlerinin birçoğunda görüldüğü gibi sanayi alanları ve çeperlerinde ortaya çıkan işçi sınıfı ve göçmen nüfuslarının yoğunlaşmaları ve kent merkezinin cazibesini kaybetmesi ile kent burjuvazisi kentin dışındaki

alanlara doğru kaçmış, bu süreç kentlerin çoğu zaman tarihi merkezlerinin yine bu göçmen sınıflarca el değiştirmesine neden olmuştur. İstanbul’da da süreç benzer şekilde gelişmiş, kent hızla genişlerken merkezi alanları iç göç dalgası ile hızla el değiştirmiştir.

Bu alanlar genellikle kentin eğlence ve kültür aktivitelerinin içinde bulunduğu bölgelerde bulunmaları ve bu bölgelerin kimliklerinin homojen orta sınıf kültüründen farklı olarak, kentin çeşitli alt gruplarını içinde bulunduran kozmopolit bir yapıya sahip olması açısından yeni gelişen alanlara göre farklıdır. Avrupa’da bu çok kültürlü sosyal yapı 20. Yüzyıl’ın başında ortaya çıkan bohem (2) gruplarca benimsenmiş ve 20. yüzyılın sonuna kadar burjuva dışı yaşam biçiminin sanat ile iç içe estetize edildiği bir içerik kazanmıştır. Paris’te başlayan ve beat kuşağı Newyork’unda zirve yapan bohem yaşam biçiminin çekiciliği daha sonraları kentin bu özellikli fiziksel kimliği, renkli kullanımlar ve marjinal sosyal gruplar ile iç içeliği dolayısıyla sanatçıların başını çektiği “gentrifier” diye tanımlanan öncülerin yerleşmesi ile çekicilik kazanmış, bu estetize edilmiş yaşam biçimini takip eden grupların yerleşmeleri ile dönüşüm sürecine girmişlerdir. Bu sosyal dönüşüm fizikmekanda da dönüşümü beraberinde getirerek bu bölgelerdeki emlak fiyatlarının artarak yüksek gelir gruplarının mülkiyetine geçme süreci yaşanmıştır. Bu açıdan “gentrifier” diye tanımlanan ve genellikle sanatçılardan oluşan bu öncüleri ve günümüz kent sosyolojisi içerisinde ne ifade ettiklerine dikkatlice bakmakta fayda var.

Bourdieu’nun ortaya koyduğu “kültürel sermaye”(sembolik sermaye) kavramı çok açıklayıcıdır. Kültürel sermaye, kısaca kişilerin kültürel altyapıları ve bu altyapının davranışsal ve görünebilir işaretlerini taşıyarak kendilerini toplumun diğer kesimlerinden farklılaştırmaları ve ayrıcalıklı bir kimlik inşa etmeleridir. Günümüz postmodern tüketim toplumlarında kültür endüstrilerinin etkinlikleri artmış, böylece kültürel sermayeyi elinde bulunduran gruplar finansal sermayeyi elinde bulunduran geleneksel burjuva sınıflarına alternatif olarak ön plana çıkmaya başlamışlardır. Bu gruplar genel olarak bohem burjuvalar (bobo) olarak tanımlanmaktalar ve edindikleri kültürel sermaye ile kentin merkezi tarihi alanlarına yerleşerek bu bölgelerdeki etkili öncü dönüştürücüler oldukları görülmektedir. Kültürel sermaye sahibi sanatçılar ve boboların harekete geçirdiği dinamik yuppiller olarak adlandırılan ve küreselleşme sürecinde dünyanın birçok farklı merkezinde sayıları hızla artan genç profesyonellerin oluşturduğu grupların bir kısmı tarafından takip edilerek bu bölgelerdeki sosyal dönüşüm hızlanmakta, emlak ve inşaat spekülâtorlerinin de devreye girmesi ile bölge tümü ile kimlik ve yapı değiştirmektedir. Elbette dönüşüm süreci tamamlanarak çiçeklenen bölgenin, buraya gelen ilk öncülerin (sosyal yapıdaki kozmopolit durumun yok olup burjuvalaşması ve emlak fiyatlarının yükselmesi gibi sebepler ile) bölgeye yerleşme nedenlerinin ortadan kalkmaya başlama-

sından dolayı, bu gruplar tekrardan yer değiştirmektedirler. Soyutlayarak bakmak gerekirse bu öncü kültürel sermaye sahibi gruplar ile ekonomik sermaye sahibi kimi kesimler arasında bir tür kovalamaca yaşanmaktadır. Bu açıdan kültürel sermayenin temelini oluşturan sadece seçkinlerin kullanımına açık bazı kültürel ve sanatsal değerlerin, seçkinliğin farklılaştırıcı nesnesi olmalarından dolayı ve geniş kitleler bu unsurların fark edilip moda halinde yaygınlaşmaları ile bunların farklılaştırıcı değerinin kaybolmasına neden olduğundan (Aydınbaş, 2006) dolayı kovalamaca sürecinin kaçınılmaz olduğu ortadadır...

Bu dönüşüm dinamiğinin önemli aktörleri olan sanatçılar, bohem burjuvalar ve yeni yuppilerin oluşturduğu ve tüm kentsel dinamikleri derinden etkileyebilen bu grubun günümüz toplumlarında ne derece etkili yeni bir sınıf olarak ortaya çıktığını ayrıca ortaya koymakta fayda var. Kapitalizme dayalı küresel ekonomik sistem geçmişe oranla daha derin ve karmaşık olarak dönüşürken, beraberinde kendi içinde eskisine oranla farklılaşan sınıfsal yapıları oluşturuyor ve bu yeni sınıfların toplumsal etkinlikleri ve rolleri birbirlerinden epey farklılaşıyor.

Deleuze (2006) disiplin toplumlarından denetim toplumlarına geçilmekte olduğunu epey önceden ortaya koymuş ve yeni düzen içindeki bağıntıları çözme konusunun yeni nesillerin işi olduğunu söylemişti. Bu anlamda Murat Belge'nin

(2006) tarihsel boyutu ile feodal düzenin içinden ortaya çıkan burjuva sınıfının gelişim sürecine benzeterek sanayileşme ile işçi sınıfı içindeki kol ve kafaya dayalı emeğin günümüzde birbirlerinden kopuk sınıflar haline geldiği üzerine vurgusu açıklayıcıdır. Bu anlamda kafa gücüne bağlı beyaz yakalı işçi sınıfı başta da belirtildiği gibi etkinliğini epey artırarak sistem içinde bir güç halini almıştır. Hatta bu sınıfın yeni bir burjuva sınıfı olduğu bile söylenebilir. Bu yeni beyaz yakalı burjuva sınıfı içindeki ikinci bir ayrışma bütün toplumsal olgularda olduğu gibi kentsel dinamikler üzerindeki etkileri açısından da önemli.

Bu yeni beyaz yakalı sınıfın içinde "bobo"lar olarak adlandırılan bohem burjuva grup, genç "yuppi"ler olarak adlandırılan gruba göre epey farklı özelliklere sahiptir. David Behar (2006a) bu sınıf içindeki bohem olan ve olmayan gruplara iki ayrı konsept yaklaşımı bağlamında sosyolojik bir vurgu yapmaktadır. Behar' a göre bohem olmayan burjuvanın daha çok "reproduction" yeniden üretime, bohem burjuvanın ise "distinction" sivrilme unsurları güçlüdür. Yeniden üretim daha çok geride kalan modern döneme ait bir etkinlik tarzının ifadesini çağırırken, sivrilme yeni tüketim alışkanlıkları, görsel imajlara dayalı simgesel/sembolik unsurların günlük yaşam pratikleri içindeki artan etkinlikleri anlamında daha güncel bir duruma gönderme yapmaktadır. Bu açıdan bo-

boları diğer burjuva kesimlere göre günümüz değişkenlerinin ürünü daha ilerici bir grup olarak ele almak yanlış olmayacaktır.

Nuray Mert (2006a) bu yeni sınıf içindeki sözügeçen farklılaşmayı çok somut ortaya koymaktadır: “Seksenli yılların yuppileriyle onlardan sonra ortaya çıkan bobolar arasında temel bir farklılık var: yuppiler burjuva kültürüne karşı protest bir tavır içindeler. Bobolar, sonradan paraya ve statüye kavuşmuş genç bir nesil olmakla beraber, birde fazladan altmışlı yılların bohem ve isyankar cilasını taşıyorlar. Zaten, öncü bobolar, 68 kuşağının mensupları, daha sonra gelenler, yetmişlerin sol-entelektüel, sanatçı çevreleri. Bu çevreden insanlar, sisteme bir şekilde dahil olup, üstelik refah seviyelerini yükseltecek işlere giriştiklerinde ve sonuçta sınıf atladıklarında, eski protestocu tavırlarından vazgeçmemekte ısrarlılar.” Mert bu temel kafa yapısı farkının büyük ölçüde bobolar tarafından tasarlanan popüler kültür öğelerinde de fazlaca kendini gösterdiğini ve bu grupların çöküntü bölgeleri olarak adlandırılan tarihi kent merkezlerine yerleşmelerinin de benzer bir yaklaşımdan ortaya çıktığını belirtiyor. Bobolar bir taraftan etkinliği her geçen gün artan kültür endüstrilerinin yaratıcı beyinleri olarak protest unsurları popüler kültür içinde dolaşıma sokarken diğer taraftan öncü yaşam biçimleri ile kitlelerin takip ettiği dönüştürücüler haline gelmektedir. (3)

Alt Kültürler, Kimlik ve Dönüşümün Yönü

İstanbul’da 80’lerde başlayan soylulaştırma süreci hızla ve yayılarak devam etmektedir. Süreç uluslararası ve yerel kurumlar ve çevreler tarafından desteklenmekte ve şehrin dışına doğru olan konut gelişimi içeri doğru soylulaştırma süreçleri ile devam etmektedir. Kentler elbette durmaksızın dönüşürler ve farklılaşırlar fakat bir kentin yaşayan sosyal dokusu ve kimliği fizik mekanlarının standartlarından da önemlidir. Bugün yukarıda belirtilen günümüzün tüketim ideolojileri, büyük ölçüde bobolarca oluşturulan yaşam biçimi imajlarının kitlelere iletişim araçları tarafından yoğun olarak empoze edilmesi ile kentlerin farklı bölgelerinin de varolan unsurları metalaştırılmakta ve tüketilmektedir.

Bu açıdan İstanbul’u örnek aldığımız zaman, tarihi kent merkezlerinden öncelikle eski Levanten kesimlerin yoğunluklu olarak yaşadığı alanların diğer potansiyelli yerlere göre daha fazla öne çıktığını sorgulamakta fayda vardır. Daha çok Batılı imajların dolaşımında olduğu ve yüceltildiğini ve bu yüceltmenin kişilerin “alter-ego”larına (4) nasıl seslendiğini tahmin etmek pek zor olmaz. Elbette pazarlanarak oluşturulan süreç tüketilerek sonuçlanacaktır. Hakim ideoloji bu kimlik kaybı ve sosyal yerinden etme konusunda bir mahsur görmemekte, bilakis süreci bir tür sağıklaşma durumu olarak ele almaktadır. Bu açıdan İstanbul’un merkezi, nitelikli tarihi bölgeleri, yeniden esas sahipleri olan yüksek gelir gruplarına iade edilirken, steril hale gelen mekanlar kent tu-

rizmi açısından elverişli hale gelmektedir. Kentin en değerli alanları ticari değerlerini yeniden kazanırken, bu bölgelerde yaşam kurmuş çok farklı alt kültürler de mekanlarını kaybetmektedir. Bu alt kültürlerden bir kısmı marjinal yer altı kültürlerdir ve arkalarında hiçbir politik güç bulunmadığından diğer alt sınıflardan da beter şekilde mağdur edilerek kentin içindeki kültürel zenginlik eritilmektedir. Bu azınlıkta kalan gruplara karşı hakim sistemin hoşgörüsüzlüğü, dönüşümün ayrımcı boyutlarını gizleyebilmek adına artarak devam etmektedir.

Sivil bir toplumun yeraltı unsurları kültürel ve sanatsal üretim açısından değerlidir ve bu alternatif yaşamı kurabileceği mekanlara ihtiyacı vardır. Günümüz kentleri ancak yeryüzündeki etkinliklerini ve yaşamsal üretkenliklerini bu çok kültürlü yapılarını koruyarak ve fizikmekansal değerler kadar sosyal mekanlarının özelliklerini ve niteliklerini kaybetmeden sağlayabilirler. Diğer türlü devam ederse büyük kentler belli sınıfların hakimiyetine girmiş ölü bir kültürden, yaşamsal cazibesini ve ruhunu kaybetmiş cicili mekanlardan fazlasına sahip olamayacaktır.

Dipnotlar

1- Normların geçerliliğini ve yaptırım gücünü yitirmesi, değer ve normların hiyerarşisinin bozulması ve değersel bir kargaşanın topluma egemen olması gibi durumlarda anomi, yani normsuzluk hali doğar. başka bir anlatımla, kuralları geçerliliğini yitirmiş ve herkes tarafından benimsenecek yeni kurallar yaratamamış bir toplumda, bireyleri toplumsal bütüne bağlayan bağların kopması haline anomi denir. Mertona göre, toplumca tanımlanmış hedeflere ulaşmak için tanımlanmamış davranışlara başvurulmasının zorunlu olduğu durumlarda toplumsal yapı ile kültürel yapı arasında beliren uyumsuzluk, anomiyeye yol açmaktadır. Bu olguya ilk kez dikkati çeken ve deyimini ilk kez kullanan Durkheim'dir. Ona göre anomi, hangi normu izleyeceklerini bilemez hale gelen bireylerin bütünleşmelerini giderek olanaksızlaştıran bir toplumsal düzensizlik ortamıdır.

2- On dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar çingenelere gönderme yapmak için kullanılan ancak Henry Murger'in 1851'de yayımlanan "scenes de la vie de boheme" adlı kitabından sonra yeni bir anlam edindi. Bohem denince şu ya da bu nedenle burjuvazinin saygınlık ölçütlerine uyum sağlamayan, kurallarını tanımayan, sanatçı hayatı yaşayan kişilere verilen isim.

3- Bu açıdan bohem yaşam tarzının ifadesi olan burjuva dışılık ile burjuva oluş paradoksal olarak iç içe geçiyor.

4- İnsanın bürünmek istediği diğer kişilik. Öteki ben anlamını taşıyan kelime. Latince kökenlidir.

Kaynakça

Behar, D, İslam, T, (2006a), İstanbul'da "Soylulaştırma" Eski Kentin Yeni Sahipleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Belge, M, (12/08/2006), "'Altta Kalan' Meselesi", Radikal, İstanbul

Aydınbaş, M, E, (2006), "Kültürel Sermayenin Aktarımı ve Yeniden Üretimi", <http://www.ufukture.net>

Deleuze, G, (2006), "Denetim Toplumları Konusunda Bir Ek", <http://www.korotonomedy.net>

Efe Korkut Kurt*

efekurt@alumni.bilkent.edu.tr

exfxe@hotmail.com

Onur Aynagöz**

aynagozonur@gmail.com

www.etrafta.com